

GEOPOLITYKA AKADEMICKA W POLSCE – ZARYS STANU BADAŃ I PERSPEKTYW ROZWOJU

Geopolityka jako wyodrębniona dziedzina badań rozpoczęła swój rozwój od drugiej połowy XIX wieku, jednak podwaliny pod swój autonomiczny byt zdobywała od początku XIX stulecia. Na początku była swego rodzaju odrębnym podejściem badawczym uwzględniającym w stopniu o wiele większym niż dotychczasowe paradygmaty rolę środowiska geograficznego w badaniach relacji międzynarodowych. Wprowadziła także nacisk na spojrzenie procesualne, czyli rozpatrywanie rzeczywistości politycznej w kategoriach procesów, czyli stosowanie pryzmatu długookresowego w badaniach (nierzadko nawet multisekularnego) oraz przedstawianie rzeczywistości politycznej w kategoriach nieustannej rywalizacji o wpływy zachodzącej między ośrodkami siły. Zanim przejdziemy do nakreślenia stanu obecnego polskiej geopolityki, warto pochylić się przez chwilę nad jej genezą, co pozwoli lepiej zrozumieć niektóre uwarunkowania jej rozwoju.

Geopolityka polska wyrosła z intelektualnego sporu przełomu XIX i XX wieku toczącego przez wybitnych polskich geografów, a jednocześnie geopolityków: Eugeniusza Romera i Wacława Nałkowskiego oraz ich adherentów. Polemika, o której mowa, dotyczyła geopolitycznej charakterystyki ziem polskich. Symbolicznie za ojca polskiej geopolityki uważany jest Eugeniusz Romer, z uwagi na fundamentalny dorobek w tej dziedzinie i zapoczątkowanie hydrograficznej szkoły geopolityki polskiej. Pamiętać jednak należy, że prekursorami geopolityki na ziemiach polskich, oprócz dwóch ww. geografów, byli także m.in. Andrzej Rehman, Wincenty Pol i, postać dziś już niemal niestety całkowicie zapomniana, Oskar Żebrowski. To właśnie ten ostatni badacz stał się prekursorem geopolityki na ziemiach polskich. W swojej pracy pt. *Polska – ogólny zarys przyczyn wzrostu i upadku dawnego państwa polskiego*, wydanej w 1847 r., stworzył pierwszą polską koncepcję geopolityczną. Żebrowski przypisywał główne znaczenie w rozwoju państw i procesów politycznych czynnikom geograficznym. Był prekursorem paradygmatu deterministycznego w polskiej nauce. Ukuł pojęcie „obszaru naturalnego”, poprzez który rozumiał naturalnie wyodrębnioną krainę geograficzną. Uważał, że te państwa, których granice pokrywają się z granicami obszaru naturalnego osiągają większą potęgę. Opierając się na swoich analizach geopolitycznych dowodził, że Polska osiągała apogeum swojej potęgi, kiedy opierała swoje granice bądź na Odrze, bądź na Dnieprze. Za naturalne granice Polski uznawał na północy wybrzeże Bałtyku, na południu ujście Dunaju i wybrzeże Morza Czarnego, na zachodzie Odrę, na południu pasmo Karpat i na wschodzie Dniepr i Dźwinę. Książka Żebrowskiego była jedną z tych pozycji naukowych, które starały się wytłumaczyć przyczyny upadku I Rzeczypospolitej

czynnikami geopolitycznymi, przy czym była pierwszą, która wprowadziła geopolityczny styl myślowy¹.

Wacław Nałkowski² wysunął tezę o *przejściowym* charakterze terytorium Polski. W swoich głównych pracach³ argumentował, iż ziemie polskie mają charakter przejściowy w dwóch znaczeniach: komunikacyjnym i klasyfikacyjnym. Nałkowski pisał, że terytorium Polski to obszar, na którym cechy zachodnioeuropejskie przechodzą w cechy wschodnioeuropejskie. Autor określał terytorium Polski jako typ krainowy, zawierający cechy dwóch typów sąsiednich: zachodnio- i wschodnioeuropejskiego. Określał przy tym ziemie polskie jako wrota z Europy Zachodniej do Wschodniej. Oprócz tego Nałkowski przypisywał *przejściowość* obszarowi polskiego znaczeniu religijnemu, etnograficznemu oraz ekonomicznemu, wskazując na znaczące różnice w rozwarstwieniu ekonomicznym ziem zachodnich i wschodnich, inną strukturę narodowościową oraz wyznaniową ludności ze wschodu i zachodu. Zasięg geopolitycznych granic Polski Wacław Nałkowski wyznaczył na zachodzie na linii Odry i Nysy Łużyckiej, na wschodzie zaś na linii Dźwina, Dniepr, lub na linii idącej od Jeziora Pejpus rzeką Wielką i Dnieprem; od Zatoki Fińskiej do Zatoki Odeskiej⁴. Na twórczość geograficzną i geopolityczną Nałkowskiego duży wpływ miały poglądy Karla Rittera⁵.

Z ostrą ripostą odpowiedział Nałkowskiemu Eugeniusz Romer. Nie był on co prawda pierwszym badaczem, który posługiwał się na ziemiach polskich paradygmatem geopolitycznym, ale jego wpływ na rozwój rodzimej geopolityki był kluczowy, stąd często, symbolicznie nazywany bywa ojcem geopolityki polskiej. Pierwszą geopolityczną publikacją Eugeniusza Romera była praca *Rola rzek w historii i geografii narodów* wydana w 1901 r.⁶ Dzieło to, po dziś fundamentalne, zapoczątkowało hydrograficzną szkołę geopolityki polskiej, przypisującą kluczowe znaczenie rzekom, dorzeczym i akwenom wodnym w rozwoju ośrodków siły. Publikacją, która dała Romerowi znacznie większy rozgłos i należne miejsce w

¹ O. Żebrowski, *Polska – ogólny zarys przyczyn wzrostu i upadku dawnego państwa polskiego*, Paryż 1847. Por. F. Bujak, *Oskar Żebrowski i jego pogląd na dzieje Polski*, Lwów 1936. O czynnikach geograficznych w rozbiarach Polski zob. np. E. Romer, *Przyczyny upadku Polski. Warunki geograficzne*, Warszawa 1918.

² Zob. D. Jędrzejczyk, *Myśl geograficzna Wacława Nałkowskiego*, Warszawa 1999; B. Olszewicz (red.), *Wacław Nałkowski. W pięćdziesiątą rocznicę zgonu (1911-1961)*, Warszawa 1962.

³ W. Nałkowski, *Geograficzny rzut oka na dawną Polskę*, Warszawa 1887; W. Nałkowski, *Terytorium Polski historycznej jako indywidualność geograficzna*, Warszawa 1912; W. Nałkowski, *Materiały do geografii ziem dawnej Polski*, Warszawa 1913; zob. także: W. Nałkowski, *Charakter przejściowy ziem historycznej Polski. Odczyt wygłoszony 17 marca [1910] w Sali Muzeum Przemysłu i Rolnictwa [Sprawozdanie]*, „Społeczeństwo” 1910, nr 4, s. 142; W. Nałkowski, *Czy terytorium dawnej Rzeczypospolitej Polskiej jest krainą przejściową i po której stronie kordonu zamieszkuje geograficzne nieuctwo*, „Ogniw” 1903, s. 417-419, 444-445, 467-469; W. Nałkowski, *Polska jako kraina przejściowa*, „Ziemia” 1910, nr 1, s. 642-643, 657-659, 705-707, 722-723; W. Nałkowski, *Przejściowy charakter Polski i jego wpływ na Polaków*, „Wolne Słowo” 1911, nr 119, s. 8-11.

⁴ W. Nałkowski, *Terytorium Polski...*, s. 8-9, 20-33; W. Nałkowski, *Materiały...*, s. 148-149.

⁵ *Wacław Nałkowski...*, s. 65. Zob. także: W. Nałkowski, *Granice polityczne ze stanowiska geograficzno-naukowego*, „Prawda” 1893, nr 4, s. 446-448; tenże, *Natura i siła*, „Prawda” 1893, nr 13, s. 476-478, 507-510, 530-531; W. Nałkowski, *Jak powstają narody?*, „Prawda” 1894, nr 14, s. 411-413; W. Nałkowski, *Ziemia i człowiek. Szkice i studia geograficzne*, Warszawa 1901;

6 E. Romer, *Rola rzek w historii i geografii narodów*, Lwów 1901.

historii geopolityki polskiej była praca *Przyrodzone podstawy Polski historycznej*, wydana w 1912 r. Twórca podstaw geopolityki polskiej podjął tutaj polemikę z Wacławem Nałkowskim i zwolennikami jego teorii⁷ odrzucając całkowicie jego tezę o *przejściowym* charakterze ziem polskich. Romer dowiódł, iż obszar Polski ma *fizyczne uzasadnienie* w środowisku geograficznym. Swoje teorie geopolityczne Romer rozwinął najpełniej tuż przed wybuchem II wojny światowej w klasycznym dziele polskiej geopolityki, książce *Ziemia i Państwo. Kilka uwag geopolitycznych*⁸. Swoje teorie geopolityczne Romer rozwinął najpełniej tuż przed wybuchem II wojny światowej w klasycznym dziele polskiej geopolityki, książce *Ziemia i Państwo. Kilka uwag geopolitycznych*, opublikowanej we Lwowie w 1939 r.

Teza Eugeniusza Romera traktowała obszar Polski jako pomost pomiędzy Morzem Bałtyckim a Morzem Czarnym. Swoją teorię Romer argumentował tezami opartymi o hydrografię. Wskazywał, iż polski system hydrograficzny jest zbieżny z przebiegiem pomostu bałtycko-czarnomorskiego. Romer dowodził, że o integralności terytorium Polski decyduje przede wszystkim system rzeczny, który stanowi naturalną granicę. Pisał m.in. iż historyczny brak wielkiej ekspansji Polski w kierunku zachodnim był zdeterminowany przyrodniczo. Od ujścia Nisy Łużyckiej i skrzyżowania Odry ku północy Odra nie otrzymuje z lewego brzegu żadnego dopływu, nie licząc nieznacznych wód ściekowych. Stąd linia Odry Nisy była naturalną granicą obszaru polskiego. Romer obalił teorię Nałkowskiego o pośrednictwie cywilizacyjnym Polski między Wschodem i Zachodem, argumentując, iż granica między Polską a Rosją była na tyle silna, że stanowiła zaporę wobec jakiegokolwiek wymiany kulturalnej. Pisał, że przyczyna rozbieżności ustrojów politycznych Polski i Rosji wynikała z przeciwieństwa form niżowych. Niż Polski nie zlewa się z Niżem Rosyjskim, ponieważ w swojej równoleżnikowej osi jest lekko wklęsły. Natomiast płyta rosyjska jest w środkowej części lekko wypukła. Te czynniki geomorfologiczne miały zdaniem Romera olbrzymi wpływ zarówno na przyrodę jak i np. na klimat, co za tym idzie na formy osadnictwa i procesy budowy ośrodków siły. W kwestii geopolitycznych granic obszaru polskiego koncepcja Romera nie odbiegała znacznie od wizji Nałkowskiego⁹.

W okresie II Rzeczypospolitej geopolitycy polscy zajmowali się głównie ocenami geopolitycznego położenia Polski, geopolitycznymi uzasadnieniami jej terytorium oraz odpieraniem ataków niemieckiej propagandy, odbierającej państwu polskiemu

⁷ Zob. np. E. Hanslik, *Krainy przejściowe*, „Ziemia” 1910, s. 113-115, 130-131; L. Sawicki, *Geograficzne położenie Polski*, „Ziemia” 1911, s. 20-23; W. Wakar, *Dwie teorie*, „Ziemia” 1913, s. 300-301, 415-419. Wbrew temu co pisze Piotr Eberhardt koncepcja *tranzytowości* ziem polskich Włodzimierza Wakara, nie jest w pełni rozbieżna z tezą Nałkowskiego (zob. P. Eberhardt, *Polska i jej granice. Z historii polskiej geografii politycznej*, Lublin 2004, s. 54-55; P. Eberhardt, *Twórcy polskiej geopolityki*, Kraków 2006, s. 84-85. Por. W. Nałkowski, *Terytorium Polski...*, s. 9; W. Wakar, *Dwie teorie*, s. 418.

⁸ E. Romer, *Ziemia i państwo. Kilka zagadnień geopolitycznych*, Lwów-Warszawa 1939.

⁹ E. Romer, *Przyrodzone podstawy Polski historycznej*, Lwów 1912, s. 41-52; E. Romer, *Czy Polska jest krainą przejściową?*, „Ziemia” 1910, 241-243; E. Romer, *Ziemia i państwo...*, s. 34-53; E. Romer, *Czy Polska była do roku 1939 „krainą przejściową”?*, „Przegląd Geograficzny” 1946, t. XX, s. 1-9. Zob. także: E. Romer, *Przyczyny upadku Polski. Warunki geograficzne*, Warszawa 1918; E. Romer, *Polen und die natürliche Gliederung Europas, Geopolitische Erwägungen*, Wien 1929; E. Romer, *Poland. The Land and the State*, „The Geographical Review” 1917, t. VI, s. 6-25;

prawo do istnienia. Tym badaczem, który podjął badania analizy sytuacji geopolitycznej nie tylko Polski, ale także całej Europy był m.in. Władysław Gilbert Studnicki¹⁰. Na wyjątkowe położenie Polski w Europie wskazywał Michał Janiszewski tworząc teorię *geograficznego prawa kontrastów*¹¹. Przywoływał on przykłady innych krajów, w skład których wchodziły terytoria kontrastowe (np. śródziemnomorskie południe i atlantycką północ Francji), tworząc analogię do Polski, składającej się z różniących się ziem zachodnich i wschodnich. Uważał, iż stanowi to *geograficzne uzasadnienie* dla terytorium państwa polskiego¹². Innym przykładem takiego uzasadnienia były prace Jerzego Smoleńskiego¹³. Ciekawe rozważania dotyczące obszaru odrodzonego państwa zawierały także prace Stanisława Lencewicza¹⁴, Władysława Semkowicza¹⁵ i Stanisława Pawłowskiego¹⁶.

W tym samym okresie Zygmunt Wojciechowski w swoich badaniach wyodrębnił *obszar macierzysty* Polski. Jego zachodnia granica przebiegała rzekami Odrą i Bobrem, włączając wyspy Wolin i Uznam. Wschodnia natomiast oparta była na Bugu i Wieprzu, nie włączając Grodów Czerwieńskich, ani obszarów zamieszkałych w Średniowieczu przez Prusów¹⁷. W okresie międzywojennym zaczęły również powstawać pierwsze prace z zakresu geostrategii. Wymienić tutaj należy szczególnie Romana Umiastowskiego¹⁸.

Okres II wojny światowej to czas, w którym powstało szereg prac traktujących nie tylko o problematyce zasięgu polskiego terytorium, ale o światowym układzie sił. Bardzo ciekawe analizy geopolityczne zawierały prace Ignacego Matuszewskiego¹⁹ oraz Jerzego Niezbrzyckiego, piszącego pod pseudonimem Ryszard Wraga²⁰. Po zakończeniu II wojny światowej, w drugiej połowie lat czterdziestych, powstawały prace o charakterze geopolitycznym, poruszające

¹⁰ W. Studnicki, *Daleki Wschód w polityce światowej*, Warszawa 1930.

¹¹ M. Janiszewski, *Polska w obliczu Europy*, Warszawa 1935.

¹² Ibidem, s. 53.

¹³ J. Smoleński, *Geopolityczne bariery nadbałtyckie*, „Jantar” 1937, z. 3, s. 144-150; J. Smoleński, *Morze i Pomorze*, Poznań 1932; J. Smoleński, *Przyrodzony obszar Polski i jego granice w świetle nowoczesnych poglądów*, „Przegląd Geograficzny” 1926, t. VI, s. 33-44; J. Smoleński, *W sprawie ewolucji geografii politycznej*, „Przegląd Geograficzny” 1931, nr 11.

¹⁴ S. Lencewicz, *Geografia Polski*, Warszawa 1937.

¹⁵ W. Semkowicz, *Rola czynników geograficznych w rozwoju dziejowym Polski*, „Ziemia” 1927, s. 236-245.

¹⁶ S. Pawłowski, *Polska współczesna*, Warszawa-Lwów 1936; Zob. także: S. Pawłowski, *Geografia Polski*, Lwów 1917.

¹⁷ Z. Wojciechowski, *Dwa ośrodki państwowotwórcze w Polsce na przestrzeni dziejów i ich zasięg geograficzny*, Lwów 1937; *Rozwój terytorialny Prus w stosunku do ziem macierzystych Polski*, [w:] *Światopogląd morski*, pod red. J. Borowika, Toruń 1934, s. 93-134. Zob. także: Z. Wojciechowski, *Polska-Niemcy. Dziesięć wieków zmagania*, Poznań 1945; Z. Wojciechowski, *Polityczne znaczenie Odry w czasach historycznych*, „Przegląd Zachodni” 1947, nr 9, s. 719-731.

¹⁸ R. Umiastowski, *Terytorium Polski pod względem wojskowym*, Warszawa 1921; R. Umiastowski, *Granice polityczne, naturalne i obronne w czasach pokoju i wojny*, Kraków 1925.

¹⁹ I. Matuszewski, *Did Britain Guarantee Poland's Frontiers?*, Edinburgh 1945; I. Matuszewski, *Granice zachodnie*, New York 1943; I. Matuszewski, *Hańba albo chwala. Artykuły o polityce Rosji*, Tel-Awiv 1944; I. Matuszewski, *O co walczymy*, New York 1942. Zob. S. Cenckiewicz, *Ignacy Matuszewski jako geopolityk*, „Arcana” 2001, nr 38, s. 172-189.

²⁰ R. Wraga [J. Niezbrzycki], *Sowiety grożą Europie*, Warszawa 1935; R. Wraga [J. Niezbrzycki], *Geopolityka, Strategia i Granice*, Rzym 1945.

problematykę granic nowej Polski. Warto tutaj wymienić przede wszystkim badaczy takich jak Maria Kielczewska, uczennica Eugeniusza Romera (napisała pod jego okiem habilitację z geografii)²¹ czy Stanisław Leszczycki²².

W okresie PRL-u geopolityka znalazła się na cenzurowanym. Sama nazwa dyscypliny stała się politycznie niepoprawna, a jeśli już się pojawiała, to w jednoznacznie negatywnym świetle. Nie mały wpływ na to miały takie publikacje jak paszkwil na geopolitykę autorstwa Jakuba Litwina, głośny artykuł Mieczysława Fleszara w „Przeglądzie Geograficznym”, ostrzegający wręcz przed geopolityką (notabene przyczynił się do paraliżu badań w zakresie geografii politycznej), czy kolportowana w Polsce książka Jurija Siemionowa pod bardzo wymownym tytułem „Faszystowska geopolityka na usługach amerykańskiego imperializmu”²³. W schyłkowym okresie PRL-u pewne szkody na wizerunku geopolityki poczyniła jednostronna książka Anny Wolff-Powęskiej dotyczącej geopolityki niemieckiej. Autorka przedstawiła geopolitykę wyłącznie w jednym z jej nurtów – doktrynie – przypisując jej prawie wyłącznie negatywne cechy²⁴.

Okres PRL-u nie był jednakże okresem całkowicie jałowym jeśli chodzi o badania geopolityczne. Z ważniejszych publikacji zawierających analizy geopolityczne należy wymienić przede wszystkim prace autorstwa Andrzeja Piskozuba, będące chlubną kontynuacją tradycji rozważań nad charakterem geopolitycznym ziem polskich i wpisujące się w hydrograficzną szkołę geopolityki polskiej²⁵. Wśród badaczy stosunków międzynarodowych nie brakowało osób dostrzegających pozytywny dorobek geopolityki i jego znaczenie w analizie rzeczywistości międzynarodowej²⁶.

Anatema jaką okryta została geopolityka odbiła się rykoszetem na geografii politycznej, której rozwój przez kilkadziesiąt lat był mocno ograniczony. Nie pozostało to bez echa w relacjach geografia polityczna – geopolityka. Józef Barbag, geograf specjalizujący się w geografii politycznej, w swoim znanym, wielokrotnie wznawianym podręczniku²⁷ pisał w latach siedemdziesiątych o *szkodliwości* geopolityki, której nie zawahał się określić nawet mianem *choroby* (!)²⁸. Brak zrozumienia tego, iż geopolityka nie jest synonimem geografii politycznej, lecz

²¹ M. Kielczewska, A. Grodek, *Odra-Nisa najlepsza granica Polski*, Poznań-Warszawa 1945; M. Kielczewska, L. Gluck, Z. Kaczmarczyk, *O lewy brzeg Odry*, Poznań 1946; M. Kielczewska, *O podstawy geograficzne Polski*, Poznań 1946.

²² S. Leszczycki, *Geograficzne podstawy Polski współczesnej*, Poznań 1946.

²³ J. Litwin, *Szkice krytyczne o determinizmie geograficznym i geopolityce*, Warszawa 1956; M. Fleszar, *W sprawie badań nad geografją polityczną w Polsce*, „Przegląd Geograficzny” 1958, t. XXX, s. 97-110; Ю. Семенов, *Фашистская геополитика на услугах американского империализма*, Москва 1952.

²⁴ A. Wolff-Powęska, *Doktryna geopolityki w Niemczech*, Poznań 1979.

²⁵ A. Piskozub, *Dziedzictwo polskiej przestrzeni*, Wrocław 1987; A. Piskozub, *Gniazdo Orla Białego*, Warszawa 1968; A. Piskozub, *Kierunek – rok dwutysięczny*, Warszawa 1976; A. Piskozub, *Kształty polskiej przestrzeni*, Warszawa 1970.

²⁶ Zob. np. K. Iwańczuk, *Geopolityczny wyznacznik polityki zagranicznej*, [w:] *Determinanty polityki zagranicznej i międzynarodowej (z problematyki funkcji wyjaśniającej i dydaktycznej nauki stosunków międzynarodowych)*. Materiały z I Krajowej Konferencji Zakładów Stosunków Międzynarodowych Szkół Wyższych, Warszawa 1981.

²⁷ J. Barbag, *Geografia polityczna ogólna*, Warszawa 1978.

²⁸ Ibidem, s. 12, 15.

samodzielną interdyscyplinarną nauką, pokutuje w geografii do dziś. Jest to dobrze widoczne we współczesnych podręcznikach do geografii politycznej, które bądź to odbierają geopolityce racje samodzielnego istnienia, bądź to deformują jej znaczenie²⁹.

Geopolityka polska po 1989 r. rozpoczęła powolny, lecz zdaje się konsekwentny marsz ku nie tylko odrodzeniu swojego potencjału, jakim dysponowała przez kilkadziesiąt lat przed wybuchem II wojny światowej, ale także wywalczeniu sobie trwałego miejsca w świecie nauki polskiej. Okres rozwoju geopolityki polskiej w pierwszym dwudziestolecu III RP możemy podzielić na dwa w miarę równe pod względem chronologicznym okresy: 1989-1999 i 1999-2009. Pierwszy etap stanowi z jednej strony cezurę dziejów politycznych (od sejmiku kontraktowego do przystąpienia Polski do NATO), która jest istotna z punktu widzenia rozwoju polskiej myśli geopolitycznej, a z drugiej strony stanowi wyodrębniony okres rozwoju podstaw naukowych odrodzonej geopolityki. Etap zamyka się publikacją fundamentalnej dziś monografii autorstwa Leszka Moczulskiego³⁰. W okresie tym kluczowe znaczenie w rozwoju myśli geopolitycznej miał dyskurs dotyczący charakteru globalnych przemian geopolitycznych po rozpadzie ZSRS, określenia regionu geopolitycznego, którego elementem składowym jest Polska oraz oceny położenia geostrategicznego naszego kraju, co rzutowało na opinie w sprawie przystąpienia do określonego sojuszu polityczno-wojskowego. Etap drugi to czas intensywnej integracji europejskiej Polski. Okres ten zamyka się ratyfikacją Traktatu Lizbońskiego. W tym czasie kluczowymi aspektami badań i analiz geopolitycznych były przemiany globalizacyjne, problematyka cywilizacyjna, integracja europejska i możliwe jej formy oraz alternatywy.

Do nestorów polskiej geopolityki zalicza się dziś m.in. Piotra Eberhardta³¹, Roberta Leszka Moczulskiego (używa tylko drugiego imienia)³², Andrzeja Piskozuba³³, Juliana Skrzypa³⁴. W zakresie eksplanacji procesów geopolitycznych przy użyciu paradygmatu geopolitycznego jednym z prekursorów w III RP był Jan Szczepański³⁵. W początkach III RP problematykę z zakresu ontologii geopolityki (głównie problemy semantyczne) rozpoczęli opisywać m.in. Jerzy Ciechański (praca ta stanowi jedną z pierwszych w III Rzeczypospolitej poświęconą

²⁹ Zob. S. Otok, *Geografia polityczna. Geopolityka – państwo – ekopolityka*, Warszawa 1996; Z. Rykiel, *Podstawy geografii politycznej*, Warszawa 2004. Zbigniew Rykiel poszukiwał nawet geopolitykę na cztery (!) osobne dyscypliny, tworząc zupełnie nieupoważnioną tautologię „geopolityka polityczna” (ibidem, s. 23, 31-33).

³⁰ L. Moczulski, *Geopolityka. Potęga w czasie i przestrzeni*, Warszawa 1999.

³¹ Zob. np. P. Eberhardt, *Polska i jej granice. Z historii polskiej geografii politycznej*, Lublin 2004; P. Eberhardt, *Twórcy polskiej geopolityki*, Kraków 2006.

³² Zob. np. L. Moczulski, *Europa Ojczyzn 2004: geopolityka, gospodarka, cywilizacja*, Warszawa 2003.

³³ Zob. np. A. Piskozub, *Elementy nauki o cywilizacji*, Gdańsk 1992; A. Piskozub, *Polska w cywilizacji zachodniej. Elementy nauki o cywilizacji II*, Gdańsk 1995; A. Piskozub, *Czasoprzestrzeń cywilizacyjna*, Toruń 2003.

³⁴ Zob. np. Skrzyp J., *Wojskowo-geograficzna charakterystyka Federacji Rosyjskiej – część europejska*, Warszawa 1997. Skrzyp Julian, *Środkowoeuropejski region strategiczny jako element przestrzeni euroatlantyckiej*, Warszawa 2001.

³⁵ J. Szczepański, *Polska wobec wyzwań przyszłości*, Warszawa 1989, s. 168.

geopolityce), Andrzej Czajowski czy Jan Wiktor Tkaczyński³⁶. Pismem, które walnie przyczyniło się do rehabilitacji geopolityki w środowiskach naukowych i politycznych był w tym czasie wrocławski „Stańczyk”, pod redakcją Tomasza Gabisia. Czasopismo to piórem swojego naczelnego i takich publicystów jak np. Andrzej Mańnica, Andrzej Fiderkiewicz czy Artur Ławniczak przybliżał czytelnikom istotę nauki geopolitycznej bez ideologicznych uprzedzeń³⁷.

Okres po przystąpieniu Polski do NATO i książce Leszka Moczulskiego rozpoczął systematyczny przyrost prac z zakresu szeroko rozumianej geopolityki. Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. zintensyfikowało ten proces. Jedyną z pierwszych reakcji na monografię Leszka Moczulskiego był artykuł Romana Kuźniara³⁸. Badacz ten stał się zresztą po 1999 r. najbardziej znanym przeciwnikiem stosowania geopolityki jako paradygamtu, bądź nawet tylko teorii wyjaśniającej procesy polityki międzynarodowej³⁹. To dziwi, z uwagi na fakt, że sam posługiwał się pojęciem geostrategii w kontekście paradygamtu geopolitycznego⁴⁰.

Po 1999 r. jednym z bardzo ważnych obszarów rozwoju geopolityki stały się studia z zakresu pomiarów potencjału jednostek geopolitycznych. Głównym badaczem z tego obszaru jest Mirosław Sułek, który nie tylko wprowadził do nauki pojęcia potęgonomii i potęgometrii, lecz także szeroko przybliżył dorobek międzynarodowy w tym zakresie oraz wysunął model autorski⁴¹. Wśród autorów

³⁶ J. Ciechański, *Teoria geopolityki a realia Europy Wschodniej*, „Sprawy Międzynarodowe”, 1991, T. XLIV, nr 2, s. 77-80; A. Czajowski, *Geopolityka*, [w:] A.W. Jabłoński, L. Sobkowiak (red.), *Studia z teorii polityki*, t. II, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, t. II, Wrocław 1998, s. 97-112. T. Kobzdej, *Mysł geopolityczna: Nauka czy ideologia?*, „Społeczeństwo i Polityka” 2005, nr 1, s. 146-156; W. Ługowski, *Metafilozofia geopolityki: przyrodniczo-naukowe komponenty mitologii politycznej*, „Zagadnienia Naukoznawstwa” 2008, t. 44, nr 3-4, s. 285-302; J. W. Tkaczyński, *Geopolityka: Od determinizmu geograficznego do życzeniowego myślenia o polityce*, „Arcana” 1998, nr 6, s. 91-105. Jednym z nielicznych wyjątków są prace np. Leszka Moczulskiego i Mirosława Sułka, zob. m.in. L. Moczulski, *Geopolityka. Potęga w czasie i w przestrzeni*, Warszawa 1999; L. Moczulski, *Przeobrażenia geopolityki i problem potencjału geopolitycznego*, „Racja Stanu” 2007, nr 2(2), s. 7-23; ³⁷ Zob. np. T. Gabiś, *Powrót geopolityki*, „Stańczyk” 1995, nr 1, s. 11-23; A. Mańnica, *Świat kolisty i zwycięstwo w historii Sir Halforda McKindera*, „Stańczyk”, 1995, nr 1, s. 24-36; A. Fiderkiewicz, *Podboje Stalina*, „Stańczyk”, 1995, nr 1, s. 39-40; A. Ławniczak, *Praktyczna geopolityka egzotyczna*, „Stańczyk”, 1995, nr 1, s. 41-48.

³⁸ R. Kuźniar, *Globalizacja, geopolityka i polityka zagraniczna*, „Sprawy Międzynarodowe” 2000, nr 1, s. 5-28.

³⁹ Roman Kuźniar niejako zainaugurował swoją systematyczną krytykę geopolityki artykułem publicystycznym, w którym odrodzenie badań geopolitycznych nazwał „powrotem Frankensteinia”, zob. R. Kuźniar, *Nowa geopolityka, czyli powrót Frankensteinia*, „Tygodnik Powszechny” 1999, nr 49.

⁴⁰ Zob. R. Kuźniar, *Geostrategiczne uwarunkowania bezpieczeństwa Polski*, „Sprawy Międzynarodowe” 1993, nr 1, s. 9-28. Świadczy o tym odwoływanie się do sensu pojęcia geostrategii używanego przez Zbigniewa Brzezińskiego w „Planie gry”. Jak wiadomo, Z. Brzeziński uważał i używa pojęcie *geostrategii* w jego klasycznym rozumieniu, czyli jako substytut semantyczny pojęcia geopolityka. Por. L. Moczulski, *Geopolityka...*, s.

⁴¹ M. Sułek, *Potęgonomia i potęgometria*, Kielce 2001; M. Sułek, *Metody i techniki badań stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2004; M. Sułek, *Badanie i pomiar potęgi państw – próba odpowiedzi na informacyjne potrzeby decydentów*, [w:] *Stosunki międzynarodowe w XXI wieku (Księga jubileuszowa z okazji XXX-lecia Instytutu Stosunków Międzynarodowych UW)*, Warszawa 2006, s. 281-308; M. Sułek, *Modelowanie i pomiar potęgi w stosunkach międzynarodowych*, „Stosunki Międzynarodowe” 2003, nr 3-4, s. 69-95; M. Sułek, *Paradygmat cyklu siły Charles'a F. Dorana a*

analiz geopolitycznych trzeba wymienić Janusza Mondrego⁴² oraz Marcina Rościszewskiego⁴³. Na osobną uwagę zasługują prace przybliżające dzieje geopolityki oraz publikacje popularyzatorskie⁴⁴. Prekursorem badań geopolitycznych koncentrujących się na problematyce globalnej hegemonii i tranzycji potęg stał się Andrzej Gałganek. Czerpiąc szeroko z dorobku myśli i nauki zachodniej (m.in. Modelski, Wallerstein, Gilpin) rozpoczął implementację nowych kierunków badawczych na gruncie polskim⁴⁵. Dorobek Gałganka sytuował się w nurcie klasycznej geopolityki, akcentującej aspekty konfrontatywne w stosunkach międzynarodowych. Posługiwał się elementami paradygmatu deterministycznego (nurt teorii determinizmu historycznego), w zakresie badania logiki historii przejawiającej się w tworzeniu nowej hegemonii jako skutku wojny globalnej⁴⁶.

Osobne zagadnienie w geopolityce polskiej stanowi określenie roli i miejsca Polski w Europie po przemianach geopolitycznych zapoczątkowanych w 1989 r., zamykające się często w dylemacie geopolitycznym „Polska między Wschodem a Zachodem”⁴⁷. W tym obszarze bardzo ważnym tematem badawczym stał się problem definicji i konceptualizacji regionu geopolitycznego, którego częścią jest

pozimnowojenny ład międzynarodowy, [w:] *Porządek międzynarodowy u progu XXI wieku*, pod red. R. Kuźniara, Warszawa 2005, s. 572-588; M. Sułek, *Postrzeganie potęgi państw przez wybrane grupy eksperckie*, „Stosunki Międzynarodowe” 2007, nr 1-2, s. 121-140; M. Sułek, *Paradygmat cyklu siły Charles’a F. Dorana a pozimnowojenny ład międzynarodowy*, [w:] R. Kuźniar (red.), *Porządek międzynarodowy u progu XXI wieku*, pod red. R. Kuźniara, Warszawa 2005, s. 572-588.

⁴² J. Mondry, *Powrót geopolityki*, Elbląg 2004; J. Mondry, *W objęciach geopolityki*, Londyn 2000.

⁴³ M. Rościszewski, *La place de Varsovie dans les nouvelles conditions geopolitiques*, [w:] Christian Vandermotten (ed.), *Planification et strategies de developpement dans les capitales Europeennes*, Editions de l’Universite de Bruxelles, Bruxelles 1994, s. 263-265; M. Rościszewski, *The eastern border of Poland. An attempt of geopolitical reflection*, [w:] Jerzy Kitowski, Zbigniew Ziolo (ed.), *Changes of the socio-economic structures in frontier regions*, [b.w.], Warszawa 1995; M. Rościszewski, *Deutschland als Nachbar Polens - ein Abriss der geopolitischen Rahmenbedingungen*, [w:] Ekkehard Buchhofer, Bronisław Kortus (Hrsg.), *Deutschland und Polen. Geographie einer Nachbarschaft im neuen Europa*, Verlag Moritz Diesterweg, Frankfurt/Main 1994, s. 77-86.

⁴⁴ S. Cenckiewicz, *Geopolityka polska*, „Arcana” 2000, nr 32; S. Cenckiewicz, *Z dziejów realizmu, czyli geopolityka w Polsce*, „Niepodległość” 1996, t. XLVI; T. Gabiś, *Powrót geopolityki*, „Stańczyk” 1995, nr 1.

⁴⁵ Zob. m.in. A. Gałganek, *Hegemonia Stanów Zjednoczonych a teorie zmiany*, „Studia Międzynarodowe” 1991, nr 7-8, s. 105-116; A. Gałganek, *Teorie wojny globalnej*, [w:] Z.J. Pietraś, M. Pieraś (red.), *Spoleczność międzynarodowa wobec problemów globalnych*, Warszawa-Lublin 1989, s. 303-319; A. Gałganek, *Zmiana w globalnym systemie międzynarodowym. Supercykle i wojna hegemoniczna*, Poznań 1992.

⁴⁶ Zob. np. A. Gałganek, *Hegemonia...*, s. 114.

⁴⁷ S. Bieleń, *Poland’s Chances and Possibilities in Shaping a New Political Order in Europe*, [w:] Z. J. Pietraś, M. Pietraś (eds), *Transnational Future of Europe*, Lublin 1992, s. 498-508; S. Bieleń, *Baltycka strefa bezpieczeństwa regionalnego*, [w:] S. Bieleń (red.), *Regiony graniczne. Współzależności i współpraca*, Warszawa 1993, s. 143-155; M. Rościszewski, *Polska w Europie. Współczesne dylematy i uwarunkowania geopolityczne*, „Geografia w Szkole” 1992, nr 3, s. 131-138; B. Rychłowski, *Transformacja geopolityczna w środkowej strefie Europy*, [w:] S. Bieleń (red.), *Regiony graniczne – współzależności i współpraca*, Warszawa 1993, s. 57-72; E. Skotnicka-Illasiewicz, *Może tu Wschód, a może tu Zachód?*, „Studia Europejskie” 2000 nr 2, s. 11-20; M. Marczevska-Rytko (red.), *Polska między Zachodem a Wschodem w dobie integracji europejskiej*, Lublin 2001, s. 35-45; R. Zenderowski, *Europa Środkowa jako „ucieczka przed Wschodem” czy „pomost” między Wschodem i Zachodem?*, [w:] R. Zenderowski (red.), *Europa Środkowa: wspólnota czy zbiorowość?*, Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków 2004, s. 36-48.

Polska. Spór ten był i jest do dziś jednym z najważniejszych problemów badawczych polskiej geopolityki. Problem regionalizacji nie dotyczy tylko sporu o zaklasyfikowanie Polski kolejno do: Europy Środkowej⁴⁸, Europy Środkowo-Wschodniej⁴⁹ czy Europy Wschodniej⁵⁰. Dotyczy on także innych konceptualizacji regionalnych jak np. Europa Bałtycka⁵¹ czy Międzymorze⁵². Ciekawą problematyką, podejmowaną przez badaczy zajmujących się geopolityką pozostaje, podobnie jak przez cały okres rozwoju geopolityki, problematyka granic⁵³.

Ważnym obszarem badań geopolitycznych w okresie III Rzeczypospolitej jest kształt ładu międzynarodowego i określenie w nim miejsca Polski. Istotnym

⁴⁸ Zob. np. T.G. Ash., *Mitteleuropa?*, „Res Publica” 1990 nr 1, s. 20-33; B. Barbier, *Mitteleuropa. Definicja geograficzna*, „Przegląd Geograficzny” 1991, nr 3-4, s. 231-243; K. Brzechczyn, *Odrębność historyczna Europy Środkowej: studium metodologiczne*, Poznań 1998; T. Kisielewski, *Europa Środkowa – zakres pojęcia*, Lublin 1991; Z. Lach, *Europa Środkowa jako region geostrategiczny – sprawozdanie z konferencji naukowej*, Biuletyn AON, Warszawa 2001; M. Rościszewski, *Europa Środkowa i jej specyfika przestrzenna*, „Przegląd Geograficzny” 1992, nr 1-2, s. 3-11; A. Podraza, *Europa Środkowa. Zarys przestrzenny i historia regionu*, „Prace Komisji Środkowoeuropejskiej” 1993 nr 1, s. 23-34; A. W. Jabłoński, *Idea Europy Środkowej i próby jej realizacji po 1989 r.*, [w:] R. Gelles, M.S. Wolański (red.), *Studia Historyczne i Politologiczne*, Wrocław 1997, s. 415-426; K. Harasimiuk, *Z historii koncepcji geopolitycznych dotyczących Europy Środkowej*, „Annales Universitatis Mariae Curiae-Skłodowska” 2002, sectio B, vol. LVII, 2, s. 21-37.

⁴⁹ M. Beylin (red.), *Raport o stanie Europy Środkowo-Wschodniej 1991*, Warszawa 1992; A. Czarnocki, *Europa Środkowa. Europa Środkowowschodnia: geopolityczne a historyczno-kulturowe rozumienie pojęć*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K: Politologia” 1994 nr 1, s. 23-35; M. Buchowski, I. Kołbon, *Od „Mittleuropę” do Europy Środkowej: zarys dziejów idei*, „Sprawy Narodowościowe” 2001 z. 19, s. 11-32.

⁵⁰ Zob. np. S. Bieleń, *Polska a perspektywy Europy Środkowej i Wschodniej*, „Studia Europejskie” 1998, nr 3, s. 63-84; M. Jakubowski, M. Rościszewski, *Polska a Europa Środkowa i Wschodnia. Poszukiwanie wspólnej drogi (wprowadzenie)*, [w:] M. Jakubowski (red.), *Polska i jej sąsiedzi wobec przemian cywilizacyjnych i geopolitycznych*, „Geopolitical Studies” 1998, vol. 4, s. 5-9; A. Z. Kamiński, *Geopolityka Europy Środkowo-Wschodniej*, „Obóz” 1998 nr 34, s. 31-56.

⁵¹ Zob. np. A. Piskozub, *Europa Bałtycka na drodze ku europejskiej integracji*, [w:] Cz. Ciesielski (red.), *Ku wspólnocie Europy Bałtyckiej. Materiały konferencji naukowej [w Gdańsku] z 29 listopada 1994 r.*, Marpress, Gdańsk 1995, s. 7-19; J. Zaleski, *Miejsce Polski w Europie Bałtyckiej, Ku wspólnocie Europy Bałtyckiej. Materiały konferencji naukowej [w Gdańsku] z 29 listopada 1994 r.*, Gdańsk 1994, s. 21-26; M. Pacuk (red.), *Europa Bałtycka. Rozwój koncepcji. Opracowanie dedykowane Profesorowi Jerzemu Zaleskiemu w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, Gdańsk 2001.

⁵² Zob. np. T. Szczepański, *Międzymorze. Polityka Środkowoeuropejska KPN*, Warszawa 1993. A. Czarnocki, *Pojęcie „Europa Środkowo-Wschodnia”*, [w:] *Historia – Polityka – Stosunki Międzynarodowe*, Warszawa 1994, s. 45-53; P. Okulewicz, *Koncepcja Międzymorza w myśli i praktyce politycznej obozu Józefa Piłsudskiego w latach 1918-26*, Poznań 2001; M. Rościszewski, *Geopolityczny wymiar „Pomostu bałtycko-czarnomorskiego”*, *Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego* 2000, nr 63, s. 69-87.

⁵³ Zob. np. P. Eberhardt, *Potential regions of frontier cooperation in the area of eastern frontier*, [w:] J. Kitowski, Z. Ziolo (ed.), *Changes of the socio-economic structures in frontier regions*, [b.w.], Warszawa 1995, s.32; P. Eberhardt, *Polish eastern border changes in 1939-1945*, [w:] M. Rościszewski, M. Jakubowski (ed.), *Polish eastern border. Past and present problems*, PAN IGiPZ, Warsaw 1995, s. 33-51; T. Komornicki, *Granice Polski. Analiza zmian przenikalności w latach 1990-1996*, Warszawa 1999; M. Rościszewski, *The eastern border of Poland. An attempt of geopolitical reflection*, [w:] J. Kitowski, Z. Ziolo (ed.), *Changes of the socio-economic structures in frontier regions*, [b.w.], Warszawa 1995, s. 74; M. Jakubowski (red.), *Strategiczne znaczenie polskiej granicy wschodniej i polskiego pogranicza wschodniego*, PAN IGiPZ, Warsaw 1997. J. Wendt, M. Raczyński, *Granice Polski w XX wieku*, [w:] „Kwartalnik Geograficzny” 1999, nr 3 (11), s. 14-25.

aspektem tych rozważań jest problematyka integracji europejskiej⁵⁴. Badania z zakresu przemian geokulturowych świata prowadzi m.in. Franciszek Gołębski⁵⁵. Badania w zakresie problematyki cywilizacyjnej kontynuuje Andrzej Piskozub, jego uczniowie i współpracownicy skupieni wokół funkcjonującej w Uniwersytecie Gdańskim w latach 1992-2002 Katedry Nauki o Cywilizacji⁵⁶. Ciekawym obszarem badawczym są studia nad rosyjską myślą geopolityczną⁵⁷. Oczywiście przez cały okres po 1989 r. prowadzone były i są badania nad klasyczną myślą geopolityczną, a od niedawna także nad nowymi kierunkami jej rozwoju, jak np. geopolityka krytyczna⁵⁸. Najważniejsze badania z zakresu geostrategii prowadzone są w Akademii Obrony Narodowej. Czołowymi badaczami z tego obszaru są w Polsce: Zbigniew Lach, Andrzej Łaszczuk i Julian Skrzyp⁵⁹.

⁵⁴ Zob. np. S. Bieleń, *Polska a nowy ład polityczny w Europie*, „Sprawy Międzynarodowe” 1991, nr 2, s. 23-34; J. Wendt, *Współczesne zmiany geopolityczne w Europie Środkowej*, [w:] „Kwartalnik Geograficzny” 1997, nr 1, s. 5-11; K. Bachman, *Geopolityczne miejsce Polski i integracja Polski z Unią Europejską*, „Geopolitical Studies” 1998, vol. 4, pp. 33-56; J. Bryła, *Strefy wpływów w stosunkach międzynarodowych. Aspekty teoretyczne i praktyczne na przykładzie supermocarstw*, Poznań 2002; W. S. Budkin, *Stosunki Ukrainy z NATO jako nowy aspekt ukraińsko-polskiej współpracy strategicznej*, „Geopolitical Studies” 1998, vol. 4, pp. 127-137; R. Kuźniar, *Globalizacja, geopolityka i polityka zagraniczna*, „Sprawy Międzynarodowe” 2000, nr 1, s. 5-28; Z. Lach, J. Skrzyp, A. Łaszczuk, *Analiza przestrzeni euroatlantyckiej NATO – ujęcie geograficzne – wyniki badań*, AON, Warszawa 2000; Z. Lach, E. Sobczyński, *Przestrzeń euroatlantycka jako przedmiot badań geograficznych*, [w:] *Analiza przestrzeni euroatlantyckiej NATO - ujęcie geograficzne*, AON, Warszawa, 2000, s. 5-39; P. Łossowski, *Geopolityczne dylematy stosunków Polski i państw bałtyckich*, [w:] P. Eberhardt (red.), *Z problematyki geopolitycznej ziem polskich*, Warszawa 2008, s. 105-120; A. Piskozub, *Świat i Europa na progu XXI wieku*, [w:] *Z badań nad transportem i polityką gospodarczą*, Uniwersytet Szczeciński 2007, s. 575-589; J. Potulski, *Polskie stereotypy a geopolityczne interesy Polski*, [w:] E. Polak, M. Malinowski, *Polska wobec współczesnych wyzwań globalnych i regionalnych*, Gdańsk 2007.

⁵⁵ Zob. np. F. Gołębski, *Geokulturowy model w badaniach stosunków międzynarodowych*, „Stosunki Międzynarodowe” 2009, t. 40, nr 3-4, s. 33-50; F. Gołębski, *Geokulturowe założenia stosunków między Rosją a Zachodem*, S. Filipowicz (red.), *Historia i geopolityka - Rosja na progu XXI stulecia* („Studia Politologiczne” 2000, vol. 4), s. 96-113.

⁵⁶ Zob. np. A. Piskozub, *Rzeki w dziejach cywilizacji*, Toruń 2001; J. Bohdanowicz, M. Dzięcielski, *Zarys geografii historycznej i politycznej cywilizacji. Podstawy metodologiczne*, Gdańsk 1996; <http://www.ymagomundi.eu/>.

⁵⁷ Zob. np. R. Bäcker, *Międzywojenny eurazjatyzm. Od intelektualnej kontrakulturacji do totalitaryzmu?*, Łódź 2000; I. Massaka, *Eurazjatyzm. Z dziejów rosyjskiego misjonizmu*, Wrocław 2001; L. Sykulski, *Rola paradygmatu geopolitycznego w rozwoju neo eurazjanizmu we współczesnej Rosji*, [w:] T. Nodzyński (red.), *Między historią, literaturą a polityką*, Częstochowa 2009, s. 147-166.

⁵⁸ S. Cenckiewicz, *Ignacy Matuszewski jako geopolityk*, „Arcana” 2001, nr 38, s. 172-189; A. Danek, *Myśl geopolityczna Wacława Mejbauma*, „Geopolityka”, 2009, nr 2(3), s. 72-98; R. Domke, *John Halford Mackinder (1861-1947): zarys biografii naukowej*, „Geopolityka”, 2009, nr 2(3), s. 33-41; T. Klin, *Wizje ładu międzynarodowego w niemieckiej i anglosaskiej myśli geopolitycznej w okresie II wojny światowej*, Toruń 2008; J. Macała, *Blok kontynentalny Karla Haushofera*, „Geopolityka”, 2009, nr 2(3), s. 49-62; J. Macała, *Nieco zapomniany Karl Haushofer*, „Geopolityka” 2008, nr 1, s. 71-84; A. Wolff-Powęska, E. Schulz (red.), *Przestrzeń i polityka. Z dziejów niemieckiej myśli politycznej XIX i XX wieku*, Poznań 2000.

⁵⁹ Zob. mp. Lach Z., Łaszczuk A., Skrzyp J., *Wojskowo-geograficzna charakterystyka Niemiec (Republika Federalna Niemiec)*, AON, Warszawa 2000. Skrzyp J., Lach Z., Łaszczuk A., *Geografia wojenna RP i krajów ościennych – synteza wyników badań*, AON, Warszawa 2000; Lach Z., Skrzyp J., Łaszczuk A., *Geografia bezpieczeństwa państw regionu środkowoeuropejskiego*, MON Szt. Gen. WP, Warszawa 2001. Lach Z., Skrzyp J. Łaszczuk A., *Odporność układu polskiej przestrzeni na zakłócenia*

Instytucjonalizacja geopolityki w Polsce przybrała formę trójstopniową, która obejmuje środowiska skupione wokół akademickich komórek organizacyjnych (katedr, zakładów), organizacji pozarządowych i rządowych oraz wokół specjalistycznych czasopism. Poniżej spróbujemy po krótko przedstawić wybijające się instytucje i środowiska podejmujące problematykę geopolityki akademickiej na terenie naszego kraju.

Wśród komórek organizacyjnych w szkołach wyższych, które zajmują się geopolityką trzeba wymienić przede wszystkim Katedrę Geopolityki na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, kierowaną przez prof. Radosława Zenderowskiego⁶⁰, Katedrę Strategii i Geostrategii (kierownik: prof. płk Dariusz Kozerański) wraz z Zakładem Geografii i Geostrategii (funkcjonującym w latach 2001-2008 jako Zakład Geografii), kierowanym przez płk. dr. Zbigniewa Lacha⁶¹ oraz Zakład Studiów nad Geopolityką na Uniwersytecie Wrocławskim, kierowany przez prof. Tadeusza Marcza⁶². Oprócz ww. jednostek organizacyjnych istnieje szereg katedr i zakładów prowadzących działalność naukowo-dydaktyczną z zakresu szeroko rozumianej geopolityki w ramach nauk politycznych i geograficznych.

Wśród organizacji pozarządowych zajmujących się geopolityką w pierwszej kolejności należy wymienić organizację co prawda najmłodszą, lecz chyba najważniejszą, tj. Polskie Towarzystwo Geopolityczne. PTG zostało powołane do życia 23 października 2008 r. podczas I Zjazdu Geopolityków Polskich w Zielonej Górze i od początku zgodnie z zamierzeniem jego twórców jest szerokim forum wymiany podglądów i dorobku badawczego między polskimi geopolitykami. Obecnie skupia ponad 100 badaczy z całej Polski⁶³. Do pozostałych organizacji, których działalność obejmuje prowadzenie badań i analiz z zakresu szeroko rozumianej geopolityki akademickiej, możemy zaliczyć m.in. stowarzyszenie Instytut Geopolityki (Częstochowa)⁶⁴, Dolnośląski Ośrodek Studiów Strategicznych (Wrocław)⁶⁵, Ośrodek Myśli Politycznej (Kraków)⁶⁶, Europejskie Centrum Analiz Geopolitycznych (Szczecin)⁶⁷, Klub Jagielloński (Kraków)⁶⁸. Wśród organizacji rządowych badania geopolityczne podejmowane są sporadycznie w Polskim

zewewnętrzne – przestrzenne i terytorialne uwarunkowania obronności i bezpieczeństwa państwa – ekspertyza, [w:] *Ekspertyzy do Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2008-2033*, t. IV, Warszawa 2008.

⁶⁰http://www.politologia.wnhis.uksw.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=54:katedra-geopolityki-&catid=35:struktura-instytutu-politologii-uksw&Itemid=53

⁶¹ http://strona.aon.edu.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=382&Itemid=136

⁶² http://www.ism.uni.wroc.pl/?q=zaklad_sng

⁶³ Dane Zarządu Polskiego Towarzystwa Geopolitycznego z 4 grudnia 2009 r.

⁶⁴ <http://www.geopolityka.org.pl>

⁶⁵ <http://www.doss.wroclaw.pl>

⁶⁶ <http://www.omp.org.pl>

⁶⁷ <http://www.ecag.org.pl>

⁶⁸ <http://www.kj.org.pl>

Instytucie Spraw Międzynarodowych⁶⁹, Instytucie Zachodnim⁷⁰ i Krajowej Szkole Administracji Publicznej⁷¹.

Czasopisma podejmujące problematykę geopolityczną możemy podzielić zasadniczo na trzy kategorie: czasopisma naukowe, gdzie problematyka geopolityczna jest tematem dominującym, czasopisma prezentujące określone idee, koncepcje i doktryny geopolityczne nie zawsze profilowane naukowo oraz czasopisma naukowe z zakresu przede wszystkim stosunków międzynarodowych, nauk o polityce i nauk geograficznych, gdzie problematyka geopolityczna nie jest tematem dominującym, bądź po prostu występuje tam marginalnie.

Do pierwszej kategorii pism zaliczyć możemy np. czasopismo „Geopolitical Studies” (redaktor naczelny: Marcin Rościszewski), wydawane w latach 1997-2001 przez Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania Polskiej Akademii Nauk (ukazywało się nieregularnie, średnio raz w roku); pismo to zostało od 2001 r. zastąpione przez rocznik „Geopolitical & Economic Research on Central & Eastern Europe” wydawany do 2004 r. przez Wyższą Szkołę Ekonomiczną w Białymstoku; półrocznik „Racja Stanu” (redaktor naczelny: Tadeusz Marczak), wydawany od 2006 r. przez Instytut Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego; kwartalnik „Wrocławski Przegląd Międzynarodowy” (redaktor naczelny: Wojciech Kazanecki), wydawany od 2007 r. przez Dolnośląski Ośrodek Studiów Strategicznych; biuletyn „Geopolityka” (redaktor naczelny: Robert Potocki) wydawany w latach 2008-2009 przez stowarzyszenie Instytut Geopolityki (wychodził nieregularnie, ukazały się trzy numery)” i od tego roku rocznik „Przegląd Geopolityczny” wydawany także przez stowarzyszenie Instytut Geopolityki.

Do drugiej kategorii zaliczyć możemy np. pisma: „Stańczyk”, „Obóz”, czy „ABC. Adriatyk, Bałtyk, Morze Czarne”. Do ostatniej kategorii czasopism należą m.in. „Stosunki Międzynarodowe”, „Studia Międzynarodowe” czy „Gdańskie Studia Międzynarodowe”.

Jak wydać z powyżej zarysowanego szkicu polska geopolityk posiada duży potencjał, jednakże najslabszym jej punktem był dotąd brak trwalszych form instytucjonalnych. Obecne próby stworzenia takich fundamentów na czele z Polskim Towarzystwem Geopolitycznym dobrze wróżą na przyszłość. Przed polską geopolityką zarysowuje się bowiem szereg ciekawych wyzwań intelektualnych. Są to z jednej strony potrzeby dostarczenia nowoczesnych syntez geopolityki i pozycji leksykograficznych⁷², rozwinięcia badań z zakresu teorii i metodologii⁷³, a także

⁶⁹ <http://www.pism.pl>.

⁷⁰ <http://www.iz.poznan.pl>.

⁷¹ <http://www.ksap.gov.pl>. Zob. zwłaszcza pracę zbiorową wydaną przez KSAP: K. Szczerski (red.), *Podmiotowość geopolityczna. Studia nad polską polityką zagraniczną*, Warszawa 2009.

⁷² Do najważniejszych syntez, monografii i publikacji leksykograficznych wydanych dotychczas po 1989 r. można zaliczyć: M. Baczwarow, A. Suliborski, *Kompendium wiedzy o geografii politycznej i geopolityce: terminologia*, PWN, Warszawa-Lódź 2002; P. Bartosiewicz, *Geografia polityczna i geopolityka*, Chełm 2008; C. Flint, *Wstęp do geopolityki*, Warszawa 2008; C. Jean, *Geopolityka*, Wrocław 2003; Z. Lach, J. Skrzyp, *Geopolityka i geostrategia*, Warszawa 2007; L. Moczulski, *Geopolityka. Potęga w czasie i przestrzeni*, Warszawa 1999; L. Sykułski, *Geopolityka. Słownik terminologiczny*, Warszawa 2008.

⁷³ Przykładowe współczesne prace w zakresie tej tematyki: G. Cimek, *Znaczenie geopolityki w*

wprowadzenia do Polski rozwiniętych metod obrazowania geopolitycznego. Z drugiej strony wyzwaniem są współczesne procesy globalizacyjne i przemiany ładu międzynarodowego. Geopolityka polska na pewno podejmie próbę naukowej eksplanacji i pewnie także prognozy globalnych procesów geopolitycznych.

SUMMARY
GEOPOLITICS IN POLAND – THE OUTLINE OF RESEARCH AREA
AND PERSPECTIVE OF DEVELOPMENT

The article is a draft describe of development of Polish theoretical geopolitics from 19th century to 2009. Author commence the series of concepts from Eugeniusz Romer and idea of Intermarium to ideas of European integration in the beginning of 21st century. In the end author concludes that geopolitics as a study has an interesting perspective of development. The main areas of geopolitical researching will be theory and methodology, cartography, modeling and predicting geopolitical processes.

warunkach procesu globalizacji, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej”, 2009, nr 3, s. 113-132; L. Moczulski, *Przeobrażenia geopolityki i problem potencjału geopolitycznego*, „Racja Stanu” 2007, nr 2(2), s. 7-23; J. Potulski, *O statusie badawczym współczesnej geopolityki*, „Gdańskie Studia Międzynarodowe” 2008, vol. 6, nr 1-2, s. 24-31; L. Sykulski, *Rozumowanie abducyjne a proces badawczy w geopolityce – przyczynek do epistemologii geopolityki*, [w:] R. Domke (red.), *Między historią a geopolityką*, Częstochowa 2009, s. 169-186; L. Sykulski, *Geopolityka akademicka – między nauką a paradygmatem. Spór wokół semiotyki geopolitycznej*, [w:] R. Domke (red.), *Między historią a geopolityką*, Częstochowa 2009, s. 23-31; K. Szczerski, *Analiza neogeopolityczna (neo-geo)*, [w:] K. Szczerski (red.), *Podmiotowość geopolityczna. Studia nad polską polityką zagraniczną*, Warszawa 2009, s. 7-58.

